

Jozef. Een verhaal over mensenhandel (1)

Laten we beginnen met vast te stellen dat Jozef slachtoffer was van mensenhandel¹. Hij werd gedwongen vervoerd vanuit zijn eigen land naar Egypte. Hij werd in een afhankelijke positie gebracht en moest werken tegen kost en inwoning. Anderen profiteerden van hem maar zelf was hij niet vrij om te gaan en staan waar hij wilde. Zo werd hij gedwongen te leven in een andere cultuur dan die waarin hij opgroeide. Als semi-nomadische herdersjongen kwam hij terecht in een hoog gestructureerde samenleving. Jaren later werd hij vicepresident van dit machtigste land ter wereld. Zijn persoonlijke identiteit kwam daardoor zwaar onder druk te staan en we mogen ons wel afvragen hoe hij het klaarspeelde om al die veranderingen mee te maken. In twee artikelen² willen we dit verhaal lezen door een andere bril, namelijk door Jozef te volgen als een (gedwongen) migrant. Het verhaal van Jozef beslaat 14 hoofdstukken van het boek Genesis (37-50) en het is niet mogelijk al dit materiaal uitputtend te behandelen. Het is veeleer mijn bedoeling u als lezer zo te inspireren dat u de ingeslagen weg zult vervolgen en zo nog meer nieuwe kanten aan dit verhaal ontdekken.

Jozef uitgestoten (Gen.37: 23-28)

Jozef kwam uit een groot gezin. Hij had 11 broers en een onbekend aantal zusters. Zijn vader had vier vrouwen – eigenlijk maar twee plus twee dienstmeisjes die hem ook kinderen hadden geschonken (37:2). Jozefs moeder was overleden, een gemis dat door hem en door zijn vader sterk gevoeld werd. De hele familie woonde in tenten en het werk bracht met zich mee dat de mannen geregeld in het open veld overnachtten. Iedereen had genoeg te eten maar het was een hard bestaan. Om te overleven moest je een sterk gestel hebben en voor jezelf op kunnen komen.

In deze situatie groeide Jozef op en we lezen dat hij verwend was (37:3-4). Zijn oude vader trok hem voor en had meer aandacht voor hem dan voor zijn broers. Jozef was een heilig boontje en als er geheimen moesten worden bewaard biechtte hij het allemaal op (37:2). En zo groeide de jaloezie en de ergernis.

En op een dag grijpen zijn broers hun kans. Als hij ze komt opzoeken op een stille plaats keren ze zich tegen hem, slaan hem in elkaar en gooien hem in een put. Later verkopen ze hem als slaaf naar Egypte. Het is een goed compromis: ze zijn voorgoed van hem af maar ze kunnen volhouden dat zijn bloed niet aan hun handen kleeft.

Jozef was het lieverdje van zijn vader maar wordt nu van al zijn voorrechten beroofd. Verraden door zijn eigen broers is hij de veiligheid van een eigen thuis kwijt. Waarschijnlijk werd hij geslagen; waarschijnlijk was het eten slecht; waarschijnlijk moest hij lopen naar Egypte, vastgebonden aan een kameel. Het is moeilijk de omvang van het trauma voor te stellen dat dit bij Jozef heeft veroorzaakt. De pijn van deze gebeurtenissen droeg hij van nu af aan met zich mee.

Jozef werd uitgestoten uit het familieverband. Keihard, ondubbelzinnig, fysiek. Daar waren ook wel redenen voor. Jozef was nu niet bepaald tactisch geweest toen hij vertelde over zijn dromen (37:5-11). Als opgroeiende jongen van 17 was hij te vol geweest van zijn eigen verhaal, zijn eigen superioriteit. En niemand was bereid hem tijd te gunnen om zijn egocentrische houding af te leren.

We lezen wel eens hoe in verre landen mensen met Lepra of met HIV/AIDS worden uitgestoten uit hun gemeenschap, soms zelfs fysiek hun huis of hun dorp worden uitgejaagd. Maar stigma en uitsluiting kan ook op veel subtielere manieren worden overgebracht. Vraag het maar aan mensen met psychiatrische aandoeningen, of mensen met lichamelijke beperkingen, of vrouwen met een hoofddoek.

Laten we ons realiseren dat Jezus, net als Jozef, werd uitgesloten. Hij werd vervolgd door mensen die hem als concurrent zagen en als een bedreiging. Hij werd verkocht door een van zijn eigen teamleden voor een zak met geld. Hij werd keihard opgepakt en overgedragen aan de Romeinse soldaten die hem wegvoerden. Toch bracht God door deze ondubbelzinnige afwijzing ons heil tot stand, onze aanvaarding tot zijn kinderen. Zoals God Jozef later zal gebruiken om zijn hele clan van de hongersnood te redden, zo gebruikte God het onrecht dat wij Jezus aandeden om ons voor de ondergang te behoeden.

Jozef verleid (Gen.39)

Stel je voor dat je een herdersjongen uit Zuid-Soedan aflevert in een duur hotel in New York³. Zo ongeveer moet de overgang geweest zijn voor Jozef toen hij in Egypte terechtkwam. Hij kende de taal niet. Hij wist niet hoe hij zich moest gedragen. Hij voelde zich onhandig en onzeker. Het was een totale *culture shock*. Hij kreeg ongeschoold werk te doen in het complexe huishouden van een hoge Egyptische militair. Hij begon onderaan de sociale ladder. Maar gelukkig was hij jong en intelligent. Toen hij eenmaal van de eerste schok bekomen was leerde hij snel. Hij leerde de taal. Hij leerde hoe hij zich moest gedragen. Na een paar maanden kreeg hij andere taken. Hij kreeg meer vertrouwen en het lukte hem om zijn taken goed te volbrengen. Soms voelde hij zich opgetogen over zijn succes. Maar van binnen bleef de pijn en de rouw om het verlies. Slechts langzamerhand leerde Jozef zijn situatie te accepteren.

Maar zijn situatie bracht ook verleidingen. De hoge militair was een drukbezet man die veel van huis was. Zijn vrouw baadde in weelde maar ze verveelde zich en voelde zich waarschijnlijk verwaarloosd. Op een dag viel haar oog op Jozef en zag ze hem als een aantrekkelijke minnaar. We lezen dat Jozef heel knap was, net als zijn moeder Rachel, zijn grootmoeder Rebecca en zijn overgrootmoeder Sarah. Dat deze Egyptische vrouw Jozef als een geschikte minnaar beschouwt is een teken van zijn geslaagde integratie in de Egyptische samenleving. Voor haar was dit plan mogelijk veel minder ingrijpend dan voor Jozef. Zij had macht en wist hoe ze hiermee weg kon komen. Voor Jozef lag het anders. Hij was onervaren. Zijn positie als buitenlander en ondergeschikte was veel kwetsbaarder. Belangrijker nog waren zijn morele overwegingen. Zijn antwoord was: "Hoe zou ik zo'n wandaad kunnen begaan en zo zondigen tegen God?" Anders dan de vrouw van zijn meester, had Jozef ethische opvattingen die gefundeerd waren in zijn geloof in God. En daar wilde hij zich aan houden.

We lezen dat Jozef niet kon volstaan met een enkele afwijzing. Dag aan dag bleef de vrouw van zijn meester hem lastig vallen. Jozef probeerde haar te ontwijken maar dat was moeilijk vol te houden. De spanning liep op. Jozef werd geconfronteerd met de vraag of het niet makkelijker was zijn God te vergeten en zijn principes erbij. Het is soms heel moeilijk om een eerlijk en oprecht mens te zijn! Maar van welke kant hij het ook bekeek, hij kwam altijd weer tot de conclusie dat hij sterk moest zijn en de verleiding weerstaan. Als het uitkwam zou hij alles verliezen wat hij had opgebouwd. Als het

niet uitkwam, zou deze vrouw op een dag toch genoeg van hem krijgen en zou ze zich van hem willen ontdoen. Hoe het ook afliep, door in te gaan op haar avances zou zijn relatie met God verstoord raken. En dat terwijl hij God zo nodig had in deze bedreigende situatie!

Arme Jozef! Door zijn onschuld komt hij in de gevangenis terecht. Hij verliest de positie die hij met zoveel inspanning had opgebouwd en hij is weer terug op de bodem van de put.

Jozefs verhaal weerspiegelt de ervaring van veel migranten in de westerse wereld. De wereld waarin alles moet kunnen is voor hen onbegrijpelijk en stelt hen voortdurend voor onmogelijke dilemma's. Ze komen hier met hoge verwachtingen en het vaste voornemen zich in te zetten om hun doel te bereiken. Maar in plaats daarvan komen ze terecht in achterstandswijken, zijn kwetsbaar en krijgen niet de ruimte om te doen wat ze weten dat goed is. Andere migranten sluiten zich af van hun omgeving en durven niemand te vertrouwen. Een vast geloof kan enorm helpen om niet op te geven, stand te houden en kleine stapjes vooruit te zetten. Maar het verhaal van Jozef toont aan dat ook Gods kinderen soms, juist door hun oprechtheid, de strijd verliezen en onrecht te verduren krijgen. Tegelijk spreekt dit verhaal ook van Gods speciale zorg voor Jozef, van de onverdiende liefde waarmee Hij hem bijstaat en zegent.

Jozef gevangen (Gen.40)

Jozef wordt in de gevangenis gegooid en alles wat hij in de loop der jaren heeft opgebouwd wordt hem afgenomen. Niemand die nog zijn instructies opvolgt. Geen contact meer met de leidende figuren van de Egyptische samenleving die bij zijn meester op bezoek kwamen. Niemand die hem nog om hulp of advies vraagt. Geen financiële verantwoordelijkheid meer. In zekere zin gaat Jozef hier dood. Het verlies van zijn baan en zijn positie is een zwaar verlies en hij rouwt. Geen enkele hoop om nog uit deze gevangenis te komen. Terugkijkend heeft hij er vijf tot acht jaar doorgebracht (37:2; 41:1, 46).

De gevangenis bleek te worden beheerd door het regiment dat onder bevel van zijn vroegere meester stond. Omdat Jozef nergens heen ging, werd hij aan het werk gezet. De gevangenen waren ook geen alledaagse straatdieven. Integendeel, deze gevangenen waren hoge heren. Mensen die door hun politieke manoeuvres verkeerd terecht waren gekomen. Aan het hof van de farao waren altijd allerlei intriges gaande. Overal was corruptie en soms stond je gewoon op de verkeerde plaats op het verkeerde moment en kwam jij in de problemen. Deze mensen worden door Jozef bediend. En hij luistert naar hun verhalen. Je kan wel nagaan dat velen van hen graag hun hart wilden luchten, nu ze eenmaal buiten spel stonden. Jozef krijgt wel heel bijzondere inkijkjes in het leven in de hogere kringen van de Egyptische samenleving. Hij hoort wat er voorvalt aan het hof en wie wie is in de wereld daarbuiten. Ze zeggen dat wat je ziet wordt bepaald door de positie van waaruit je kijkt, je stand-punt. Jozef nam Egypte waar door de ogen van zijn medegevangenen. Zo vergaarde hij een overvloed aan informatie.

Als je erover nadenkt is het best wonderlijk dat Jozef niet verbitterd werd of depressief. Tegen alle tegenslagen in blijft Jozef geestelijk gezond. We zien dat hij groeide in zijn relatie met God; dat hij Gods stem leerde horen door dromen; dat hij genoeg aandacht heeft voor zijn gasten, de schenker en de bakker, om hen te vragen waarom ze er zo slecht uitzien; dat hij vrijmoedig spreekt over zijn bijzondere gaven en tegelijk nederig genoeg is om te zeggen dat hij die van God gekregen heeft. Dat

had allemaal zo gemakkelijk heel anders kunnen zijn! Dit is het bijzondere van Jozef. Hierin ligt het geheim van zijn uiteindelijke succes en zijn vermogen om later te voldoen aan de verwachtingen van de farao. De gevangenis was zijn tempel geworden. Hij had God gevraagd binnen te komen in zijn simpele bestaan en het te vervullen met zijn aanwezigheid. Hij was geestelijk gegroeid en vernieuwd. Daardoor was hij, toen hij aan de macht kwam, in staat verantwoordelijkheid te dragen en zijn taken effectief te volbrengen.

Jozef veerde weer terug na twee opeenvolgende traumatische ervaringen in zijn leven – het verraad door zijn broers en de misleiding door de vrouw van Potifar. Nee, die pijn was niet weg. Maar die weerhield hem niet om zijn leven te leiden volgens de richtlijnen van God. Hij had een manier gevonden om zijn identiteit vorm te geven in die vijandige omgeving. Door de jaren had hij een innerlijke vrijheid en kracht gevonden die hem overeind hield. Hij had het geheim ontdekt van een intieme relatie met God (Ps. 25:14).

Johan Velema is epidemioloog en theoloog. Hij doet onderzoek naar de manier waarop de Bijbel gelezen en begrepen wordt in verschillende culturen. Hij is betrokken bij een internationale gemeente in Wageningen en studeerde theologie in Apeldoorn

¹ Zoals gedefinieerd door de nationaal rapporteur mensenhandel. zie: www.nationaalrapporteur.nl

² Dit is deel 1 van een tweeluik. Deel 2 zal verschijnen in Studie Bijbel Magazine 10.2 .

³ Vergelijk het verhaal van Valentino Achak Deng in: Dave Eggers. Wat is de wat. Rainbow pocket 2013